

SUBOTA U PROROČKIM I POVIJESNIM SPISIMA STAROGA ZAVJETA

Gerhard F. Hasel i W. G. C. Murdoch

SAŽETAK

Subota u proročkim i povijesnim spisima Starog zavjeta

Cilj je ovoga članka razmotriti učenje o suboti u proročkim spisima. Trojica velikih proroka, Izaija, Jeremija i Ezekijel naročito naučavaju o suboti, ali je prisutna i u spisima malih proroka kod Amosa i Hošee. U starozavjetnoj povijesnoj literaturi subota se spominje vrlo rijetko i spominje se samo u 2. Kraljevima i u ljetopiševu djelu.

Ključne riječi: *Subota; Proročka-literatura; Povijesna-literatura; Stari-zavjet*

Značaj subote koji su isticali proroci i nadahnuti pisci povijesne literature ukorijenjen je u duboko usađenom pojmu saveza, u kojemu je Jahve Gospodin saveza, a Izrael Njegov narod saveza. Njihovo učenje o suboti isto je tako zasnovano na poznavanju Boga kao Stvoritelja neba i zemlje te na Njegovu odmaranju tijekom subote stvaranja, u svrhu obilježavanja završetka posla.¹ Teme stvaranja, saveza, znaka, posvećenja, priznanja Boga kao Gospodina, izbavljenja iz ropstva, te obnavljanja, već dobro poznate iz Petoknjižja,² ponovno se pojavljuju, no sada primijenjene na zajednicu Izraelaca tijekom njihove burne povijesti. Budućnost Izraela ovisi o poslušnosti ili neposlušnosti božanskom zakonu, osobito suboti. Tako se držanje subote u konačnici odnosi na pitanje života i smrti zajednice i pojedinca; ona se snažno obraća samoj srži čovjekova postojanja, bilo kao odnosna, oslobađajuća, radosna i otkupiteljska, ili pak tomu oprečna.

1 T. C. Vriezen, *An Outline of Old Testament Theology*, 2. izd. (Oxford, 1970), str. 64, gdje je također istaknuto: "the fact that God sanctified the seventh day at the Creation is to be explained in the same way: God, who appoints the days, months, and years, has instituted the Sabbath from the beginning."

2 Vidi članak: G. F. Hasel, "Subota u Petoknjižju," *Biblijski pogledi*, vol. 14. 2006.

Subota u proročkoj literaturi

Naša je nakana istražiti subotu najprije u proročkim spisima. Uz pojavljivanje ove teme u spisima trojice velikih proroka, ona je isto tako prisutna i u malih proroka Amosa i Hošee.

Subota u proroka iz osmog stoljeća. – *Amos*. Riječi proroka Amosa usmjerene protiv zlih trgovaca i grijeha trgovanja sadrže jedno izravno spominjanje subote. On govori o onima koji gaze potrebite i satiru siromahe u zemlji:

‘Kad će mlađak završiti,
Da možemo prodati žito?
I subota,
Da možemo ponuditi pšenicu na prodaju,
Da mogemo učiniti efu manjom
A šekel većim

I varljivo raditi s krivim mjerama’ (*Amos* 8,5).^{*}(*Svi biblijski navodi u ovom poglavlju su prijevod autora iz izvornog teksta, osim ako nije drugačije naznačeno. Zatim su prevedeni na hrvatski jezik.)

Iz ovog je navoda vidljivo kako je u vrijeme Amosa (i Hošee) u sjevernom kraljevstvu bio poznat zakon koji je zabranjivao zaključivanje poslova subotom.³ Ovakva praksa predmnijeva da je subota bila zamišljena kao dan odmaranja od rada.⁴ Odmaranje od posla bilo je dijelom subotnjeg zakona u Dekalogu (*Izlazak* 20,8-11; *Ponovljeni zakon* 5,12-15) te drugih tekstova zakona (*Izlazak* 23,12; 34,21).

Amos je poznat kao prvak obespravljenih, siromašnih i potlačenih. U odlomku o kojemu raspravljamo prorok daje prvenstvo suboti stoga što je to bio dan oslobađanja od rada osiguravajući tako pravo onih koji su radili: potpuni odmor od svakodnevnih poslova u subotnji dan. O vo je pravo uključivalo trgovanje prehrambenom robom (‘žito’), obveze žena i robova (*Izlazak* 23,12; *Ponovljeni zakon* 5,14-15). Iako je ovdje naglašen društveno-humanitarni aspekt subote kao dana odmora za sve muškarce, žene i djecu⁵, isto tako je naglašena i moralna strana subote kao dana u kojemu škrtost, pohlepa i sebičnost trebaju biti svladane odustajanjem od uključivanja u poslovne pothvate bilo koje vrsti.⁶

Potanko istraživanje zamisli nastalih na odnosu između subote i mladog mjeseca odvele bi nas predaleko.⁷ U Starom zavjetu postoji samo šest odlomaka u kojima je subota povezana

---

3 Osobito F. Stolz, “šbt aufhören, ruhen,” *THAT*, 2:865, 866.

4 Ovo su mnogi stručnjaci ispravno naglasili; vidi, primjerice: R. S. Cripps, *A Critical & Exegetical Commentary on the Book of Amos* (London, 1960), str. 243; W. Rudolph, *Joel-Amos-Obadja-Jona* (Gütersloh, 1971), str. 262, br. 2; H. W. Wolff, *Dodekapropheten 2: Joel und Amos* (Neukirchen-Vluyn, 1969), str. 375; F. Mathys, “Sabbatruhe und Sabbatfest: Oberlegungen zur Entwicklung und Bedeutung des Sabbat im Alten Testament,” *Theologische Zeitschrift* 28 (1972): 249.

5 G. A. Smith je pisao o Amosu 8:5: “The interests of the Sabbath are the interests of the poor: the enemies of the Sabbath are the enemies of the poor... The Sabbath was made for man.”—*The Book of the Twelve Prophets Commonly Called the Minor* (New York, 1908), str. 183.

6 A. Weiser, *Das Buch der zwölf Kleinen Propheten*, 5. izd. (Göttingen, 1967), 1:194, 195.

7 Što se tiče hipoteze da je subota izvedena od lunarnih dana ili dana mlađaka te o problemima u vezi s tim, vidi poglavlje “The Sabbath in the Pentateuch,” str. 21-43.

s mladačkom na gotovo isti način (Amos 8,5; Hošea 2,11; Izaija 1,13; Ezekiel 45,17; 46,3; 2. Kraljevima 4,23). Ne postoje dokazi za tvrdnju da su se subota i mladačak 'pojavljivali u istim vremenskim razmacima'.⁸ Amos 8,5 ne iznosi takvu tvrdnju. U cijelom Starom zavjetu nema dokaza da je mladačak bio tjedni dan niti da se subota ponavljala na mjesečnoj osnovi. Nadalje, Hošea 2,13, spominjući mladi mjesec i subotu, te 'svetkovine' i 'sve propisane blagdane', u stvari se bori protiv izjednačavanja ovih pojmova u smislu označavanja jednakih vremenskih razmaka. No, u dijelovima koji pokazuju povećavanje učestalosti, subota se navodi kao najčešće (naime, tjedno) slavljena svetkovina.

Narav svetkovanja subote kao tjednog dana odmora, te mladačaka kao mjesečne svetkovine, ostaje u proročkim spisima nejasna, osim kada Amos predlaže potpuni odmor od uobičajenih poslovnih pothvata, što je vjerojatno bilo dijelom propisanog odmora od bilo kakvog rada (Izaija 58,13-14). Ezekiel 46,3 propisuje 'bogoštovlje' pred Jahvom na vratima budućeg hrama (usporedi Izaija 66,23).

Hošea. Prorok Hošea govori o suboti (Hošea 2,13 [Hebrejima 2,13]) unutar cjeline u kojoj optužuje nevjernu suprugu Izrael.⁹ U ovom je govoru Gospodin objavio: 'Učinit ću kraj svem njezinom smijehu, njezinim svetkovinama, njezinim mladačcima, njezinim subotama, i svim njezinim propisanim svetkovinama... I kaznit ću je za sve dane svetkovina Baalima' (redci 13, 15).¹⁰ Riječ 'svetkovine' (*haq*) vjerojatno označuje velike jesenje svetkovine žetve,¹¹ ili vjerojatnije, tri glavna godišnja blagdana – blagdan beskvasnih kruhova, sedmica i sjenica (usporedi Ponovljeni zakon 16,16; 2. Ljetopisa 8,13).¹² 'Mladači' (*hōdeš*) su vjerojatno mjesečni blagdani.¹³ A 'subote' (*šabbāt*) su tjedni dani bogoštovlja i odmora.¹⁴ Niz 'svetkovine, mladači, subote' se ne odnosi na silazni redosljed¹⁵, niti na uzlazni redosljed¹⁶ svetkovina, već na svetkovine poredane prema porastu učestalosti proslavljanja: godišnje (svetkovine), mjesečne (mladači), i tjedne (subote). Zaključni izraz 'i sve njezine propisane svetkovine' (*w^ekol mō^adāh*) može se

8 Ovu je tvrdnju ponovno iznio G. Robinson, *The Origin and Development of the Old Testament Sabbath* (Hamburg, 1975), str. 39. Prije njega pojavljuje se u E. Mahler, "Der Sabbat: Seine etymologische und chronologisch-historische Bedeutung," *ZDMG* 62 (1908):249, i A. Lemaire, "Le Sabbat a l'époque royale Israélite," *Revue biblique* 80 (1973):163. Vidi bilješku 82.

9 Nedavno je datirana oko 750. pr. Kr. Vidi H. W. Wolff, *Hosea: A Commentary on the Book of the Prophet Hosea* (Philadelphia, 1974), str. 33, slijedi Robinson, op. cit., str. 46.

10 Pojmovi "feasts" (*haq*), "new moons" (*hōdeš*), "sabbaths" (*šabbāt*), and "appointed feasts" (*mō'ēd*) su na hebrejskom zbirne imenice u jednini. Septuaginta ih donosi u množini.

11 Wolff, *Hosea*, str. 38, 156.

12 W. Rudolph, *Hosea* (Gütersloh, 1966), str. 71, slijedi N.-E. A. Andreasen, *The Old Testament Sabbath: A Traditio-Historical Investigation*, SBL Diss. Ser. I (Missoula, Mont., 1972), str. 61.

13 Stari zavjet otkriva vrlo malo pojedinosti o danu mladačaka i njegovu proslavljanju (cf. 1 Sam. 20,5-11,18-23; Ps. 104,19; Iza. 1,13). Vidi H.-J. Kraus, *Worship in Israel* (Richmond, Va., 1966), str. 76-78.

14 Činjenica da se ispred pojma *šabbāt* nalazi *vav*, vjerojatno pokazuje kako je niz triju odvojenih ponavljajućih blagdana, naime 'feasts, new moons, and sabbaths' došao kraju. To bi bilo u suprotnosti sa stajalištem da je imenica 'feasts' zbirna imenica koja se odnosi i na 'new moons, and sabbaths'. (Vidi Robinson, op. cit., str. 53-55). Vidi i Ezek. 45,17 gdje isto tako postoji *vav* koji povezuje tri blagdanske svečanosti "feasts, new moons, and sabbaths" ali *vav* ne postoji ispred "all appointed feasts."

15 Wolff, *Hosea*, str. 38; Rudolph, *Hosea*, str. 71.

16 Robinson, op. cit., str. 53, 62.

zajednički odnositi na dane i doba svetkovina, i onih uključenih, kao i onih koje nisu uključene u prethodni niz.¹⁷ Ovdje postoji nedvojbena dokaz, uz Amosa 8,5, u prilog proslavljanju subote u sjevernom Izraelu u osmom stoljeću prije Krista. Međutim, ne postoje dokazi kako je subota u to vrijeme bila dan 'mladog mjeseca' slavljen samo jedanput u mjesecu,¹⁸ ili pak neka vrst 'tabu-dana'.¹⁹

U Hošei, kao i u Amosu, subota se ne navodi u kontekstu pozitivnog poticanja. Oba proroka, svaki pojedinačno, osuđuju zloporabu ili zanemarivanje subote. U Hošeinoj poruci subote su se očito izrodile u dane 'njezina zadovoljstva' (redak 13a) te su skupa s ostalim svetkovinama bile samo 'svetkovine dana Baalovih' (redak 15). Jahve, kao muž Izraela, isplanirao je različite prigode vjerskih svetkovina, uključujući i subotu, koje su trebale biti odraz zavjetnog odnosa između Njega i Njegova naroda. Ako se ovaj odnos prekine, tada se On mora razvesti od Svog naroda (redak 4) i On će tada 'učiniti kraj'²⁰ ovim danima svetkovina, uključujući i subotu koja je zavjetni znak.

Izaija. Prorok Izaija, prorok radosne vijesti, ima osobito bogato učenje o suboti. Subotu susrećemo prvi puta u Izaiji 1,13: 'Prestanite mi donositi ništavne prinose, kâd mi omrznu. Mlađaka, subote i sazive – ne podnosim zborovanja i opačine' (KS). Uporaba izraza 'saziv zborovanja'²¹ nije uobičajena,²² pa ga je vjerojatno najbolje razumjeti kao izraz sličan onome 'sve njezine propisane svetkovine' u Hošei 2,13, to jest, da se odnosi na blagdanska okupljanja koja uključuju, ali su i daleko više no samo 'mlađaci i subote', kao što je vidljivo iz Levitskog zakonika 23. Iz ovoga proizlazi kako 'mlađaci i subote' nisu isto što i 'zborovanja'. Ovaj drugi pojam je u opreci s prethodnim izrazima. Kada ovo prepoznamo, tada više ne možemo govoriti o 'uzlaznom redosljedu – mlađak (mjesečno), subota (?), saziv zborovanja (godišnje)'.²³ Umjesto toga moramo uzeti 'mlađak i subotu' zajedno kao slijed svetkovina tijekom godine uz

17 Andreasen, *loc. cit.*, razumijeva *mō'ēd* kao sve-uključivu referencu koja obuhvaća "feasts, new moons, and sabbaths". Iako moguće, ovo je ipak manje vjerojatno, obzirom na naše obimno nabranje godišnjih, mjesečnih i tjednih blagdana.

18 Unatoč ustrajnim naporima u tom smjeru (cf. Lemaire, *op. cit.*, Robinson, *op. cit.*), zamjedba R. de Vauxa u odnosu na ove pokušaje još stoji: "One thing, however, is certain: it is useless to try to find the origin of the sabbath by connecting it in some way with the phases of the moon."—*Ancient Israel: Its Life and Institutions* (London, 1961), str. 480.

19 Protiv Wolff, *Hosea*, str. 38. Subotnji odmor nema ništa s tabuom.

20 Na hebrejskom postoji očita igra riječi i u Hošei 2,11 i u Amosu 8,5 između glagola *šbt* (u Hifilu kao što je ovdje uporabljeno "to bring to an end") i imenice *šabbāt*, "Sabbath." Uska povezanost među oboma uvijek iznova je viđena kao nešto što pokazuje odnos između glagola *šbt* i imenice *šabbāt* (cf. Post. 2,1-3; Izl. 16,30; 31,17; Lev. 23,32; 25,2; 26,34, 35; 2. Ljet. 36,21). Vidi i R. North, "The Derivation of Sabbath," *Biblica* 36 (1955): 186; Stolz, *op. cit.*, cols. 864, 865.

21 Ovaj izraz u MT slijedi prva dva bez poveznice. Tako je prijevod "an the calling of assemblies" (R.S.V.; Robinson, *op. cit.*, str. 57) ili samo "and assemblies" (N.E.B.) netočan i nema potporu u MT.

22 Postojala je tvrdnja kako pojam *miqra'*, "assembly," predstavlja kraticu od *miqra' qodes*, "holy assembly," u smislu "feast day," u koji ne treba raditi ni jedan posao (vidi E. Kutsch, ZAW 65 [1953]:247-253). To ima pomalo smisla (vidi H. Wildberger, *Jesaja 1-12* [KATX/1; Neukirshen-Vluyn, 1972], str. 34) kao tvrdnja kako je cijela treća fraza kasnija interpolacija (protiv F. Schwally, "Miscellen," ZAW 11 [1891]:257; K. Marti, *Das Buch Jesaja* [Tubingen, 1900], str. 12; J. Morgenstern, "Two Compound Technical Terms in Biblical Hebrew," *JBL* 43 [1924]:316; uz Wildberger, *loc. cit.*; Andreasen, *op. cit.*, str. 58)

23 Vidi Robinson, *op. cit.*, str. 62.

povećavanje učestalosti svetkovanja: mladač (mjesečno) i subota (tjedno). Izraz 'sazivi zborovanja' je uključivao tjednu subotu (Levitski zakonik 23,1-3), pashu (redci 4-15), blagdan sedmica (redci 15-22; Brojevi 28,26; Ponovljeni zakon 16,10), prvi dan sedmoga mjeseca (Levitski zakonik 23,23-25), Dan pomirenja (redci 26-32) i blagdan sjenica (redci 33-43), a isto su tako je uključivao i tjedne, mjesečne i godišnje blagdane, s tim što su godišnje svetkovine trajale od jednog do nekoliko dana.

Pojavljivanje subote u Izaiji 1,13 dokaz je činjenice kako se tjedna subota svetkovala u Judinu kraljevstvu u osmom stoljeću prije Krista kao ustanova sedmog dana odmora i bogoštovlja. 'Nemamo razloga pretpostavljati kako je u Izaijino vrijeme subota bila različit dan od sedmog dana u tjednu te kako je bila vezana za mjesečeve mijene.'²⁴ U korist tjedne subote ide i činjenica kako je subota neosporivo tjedna svetkovina u poznatom Dekalogu u Izlasku 20, u Ponovljenom zakonu 5, i u zakonu u Izlasku 34, koji sežu unatrag sve do Mojsijeva vremena, te u svem ostalom zakonodavstvu.

Rasprava protiv 'mladača i subote' dio je Izaijine poruke protiv žrtava, vjerskih okupljanja i molitava (Izaija 1,10-21). Ovo se vrlo teško može protumačiti kao izravno odbacivanje Izraelova kulta i bogoštovlja. Prije da se radi o odbacivanju praznih formalnih rituala bez istinske vjere srca. Čak i držanje redovite tjedne subote Bogu ne može biti ugodno kada je zavjetni odnos prekinut i kada prazni običaji zauzimaju mjesto iskrene religije srca. Izaijina poruka pokazuje kako držanje subote, bilo zasebno ili skupa s ostalim blagdanima ili ikojim običajnim činom, ne osigurava čovjekov dobar odnos s Bogom ako ne postoji iskren odnos s Njime utemeljen na Njegovu savezu.

Nekoliko poglavlja u posljednjem dijelu Izaijine knjige (56,1-8; 58,13-14; 66,23)²⁵ sadrži vrlo važne podatke o suboti. Subota se više puta spominje u Izaiji 56,1-8. Ovdje nalazimo prepoznavanje subote kao Jahvine subote ('moje subote', redak 4),²⁶ a ta je tema poznata i drugdje u Starom zavjetu.²⁷ Blagoslovi se izriču nad osobom koja 'se čuva da ne oskvrni subotu' (redak 2). Suprotnost ovom blagoslovu je oskvrnuće subote. 'Držati moje subote' (redak 4) znači čvrsto se držati 'mojega saveza' (redak 6). Držanje subote izjednačuje se s držanjem saveza. 'Tko se god drži saveza drži subotu, a tko oskvrnjuje subotu prekida savez' (Levitski zakonik 26,42.45).²⁸ Razlog izdvajanja subote kao osobite prigode za održavanje saveza između Boga i Njegove zajednice jest činjenica da Subota predstavlja znak saveza (Izlazak 31,13.17; Ezekiel 20, 12-20).

24 Wildberger, *op. cit.*, str. 42, protiv K. Marti, J. Meinhold, i sljedbenika (T. J. Meek, G. Hölscher, S. Mowinckel, A. Lods, N. H. Snaith, O. Procksch, A. Lemaire, i G. Robinson), koji su smatrali kako povezivanje mladača i subote znači da je subota negda bila mjesečna svetkovina.

25 Iako je prema suvremenim školama vrlo uobičajeno Izaiju 56-66 pripisivati jednome ili nekolicini autora, J. H. Meesters, *Op zoek naar de oorsprong van de Sabbat* (Assen, 1966), str. 148-151, tvrdi da su riječi u Izaiji 66,23 doista Izaijine te da Izaija 56,1-8 i 58,13 sadrži Izaijine izvorne jezgre tekstova. Među stručnjacima koji su se od 1950.-ih zalagali za jedinstvenost autorstva cjelokupne Izaijine knjige nalaze se E. J. Young, W. Möller, R. K. Harrison, G. L. Archer, O. T. Allis i R. Margalioth, da i ne spominjemo velike komentatore iz prošlog stoljeća kao što su J. A. Alexander, R. Stier, and Franz Delitzsch.

26 Neki su smatrali kako se množina odnosi na sve svetkovine (cf. Lemaire, *op. cit.*, str. 180,181; E. J. Young, *The Book of Isaiah* [Grand Rapids, Mich., 1972], 3:391), no teško da je to točno, stoga što se u Ezekielu 45,17 pojavljuje samo množina "sabbaths" a ostale su svetkovine spomenute odvojeno.

27 Vidi i Izl. 31,13; Lev. 19,3; 26,2, osim Eze. 20,12.13.16.20.21.24; 22,8. 26; 23,38; 44,24.

28 Robinson, *op. cit.*, str. 302.

Sveobuhvatna naklonost Izaije 56,1-8, koja čak i eunusima omogućuje primanje u mesijansko kraljevstvo (usporedite Ponovljeni zakon 23,1), seže unatrag prema općenitosti kao obilježju subote koje nalazimo u suboti stvaranja u Postanku 2,1-3.²⁹

Pitanje subote u Izaiji 58,13. i 14. mora se promatrati kao dio cjeline poglavlja a ne kao izdvojeni djelić.³⁰ Ako se promatra kao dio veće cjeline, tada se u držanju subote može prepoznati skladna povezanost između društvene koristi i vjerskog čina. Postojanje obaju ovih područja potvrđeno je isto tako i u zapovijedi o suboti (Izlazak 20,8-11; Ponovljeni zakon 5,12-15). Ipak, tvrdi se – a na mnogo načina i s pravom – kako se ‘ovdje predloženi ideal svetkovanja subote ne može pronaći ni u jednom drugom tekstu Starog zavjeta.’³¹ Riječi iz Izaije 58, 13. i 14. sigurno su odigrale važnu ulogu u farizejskom judaizmu, Talmudu i u suvremenom židovskom društvu.³²

Ponešto iscrpniji pogled na prijevode Izaije 58,13. i 14. otkriva njihova razilaženja. Pokušat ćemo stoga dati doslovni prijevod utemeljen na hebrejskom tekstu:

‘Ako³³ okreneš³⁴ svoju nogu³⁵
od subote, od³⁶ obavljanja svoga posla na moj sveti dan,
i³⁷ nazoveš subotu užitkom,
sveti (dan)³⁸ Gospodinov časnim,
i poštuješ ga ne čineći³⁹ svoje putove,

29 Vidi prethodno poglavlje, “The Sabbath in the Pentateuch,” str. 21-43, i N.-E.A. Andreasen, “Recent Studies of the Old Testament Sabbath: Some Observations,” *ZAW* 86 (1974):467.

30 Zamijetite uvjerljive dokaze J. Muilenburga, “The Book of Isaiah: Chapters 40-66,” *The Interpreter’s Bible* (New York, 1956), 5:677.

31 J. L. McKenzie, *Second Isaiah, Anchor Bible* (Garden City, 1968), str. 165.

32 Među farizejima, vidi J. Z. Lauterbach, “The Pharisees and Their Teachings,” *Rabbinic Essays* (Cincinnati, 1951), str. 87-159, osobito str. 123; u Talmudu, vidi BT Sabbath 117b; za suvremeno razdoblje, vidi I. Eisenstein, “Oneg Shabbat,” *The Universal Jewish Encyclopedia* (New York, 1942), 8:300.

33 Pogodbena čestica ‘im (“if”) ovdje dolazi s imperfektom kako bi pokazala stvarno stanje koje sadrži mogućnost ispunjenja (R. J. Williams, *Hebrew Syntax: An Outline*, 2. izd. [Toronto, 1976], str. 74, dio 453).

34 Glagol *šub* nakon kojega dolazi prijedlog *min* znači “to turn away from.” Ovo je poduprto odlomcima poput onih u Brojevima 14,43, “turn away from following the Lord,” i u 1. Kraljevima 8,35, “turn away from their sin” gdje isto tako nalazimo *šub min*. Cf. J. A. Soggin, “*šub* zurückkehren,” *THAT*, 2:888.

35 Predložena promjena od *min* na *b'* (*BHK*, *BHS*) je nepotrebna. Vidi prethodnu bilješku. Stoga MT ne podržava takve prijevode poput “If you cease to tread the sabbath underfoot” (N.E.B.), “If because of the sabbath, you turn your foot” (N.A.S.B.), i “If you hold back your foot on the sabbath” (N.A.B.).

36 Iako u MT prijedlog ne postoji, a u IQIsa^a prijedlog postoji, poznato je da ga se podrazumijeva, jer u pjesničkom paralelizmu *min* služi za upravljanje usporednim rečenicama (usporedi s E. Kautzsch i A. E. Cowley, *Gesenius’ Hebrew Grammar*, 2. izd. [Oxford, 1910], str. 384, dio. 119hh).

37 Smatra se kako *vav* ovdje ima protivnu snagu, tj. “but”.

38 Problematični izraz *liqdōš YHWH* (potvrđen i u IQIsa^a and IQIsa^b) doslovno znači “the holy of Yahweh” gdje prorok primjenjuje pridjev “holy” u paralelizmu sa “sabbath,” tako da je nakana “holy day.”

39 Infinitiv ‘*asôt* spojen s *min* u niječnom značenju (Williams, *op. cit.*, str. 56, dio. 321) doslovno znači “without doing...”

ne⁴⁰ težeći za⁴¹ svojim poslovima ili⁴² izgovarajući riječi,
tada ćeš uživati u Gospodinu,
i Ja⁴³ ću učiniti da jezdiš po visinama⁴⁴ zemljinim,
i hranit ću te nasljedstvom Jakova, tvoga oca,
jer su usta Gospodinova govorila.’

Držati nogu na suboti znači obesvetiti je i obeščastiti (56,1-8). Okrenuti nogu od subote znači odvratiti se od vršenja vlastita posla u subotu, u Božji sveti dan. Subota je, kao što je i bila, sveto tlo⁴⁵ ili u stvarnosti sveto vrijeme. Vjernik se na takvom tlu ili u takvom vremenu treba zadržavati ne gazeći po njemu svojom nogom već vodeći računa o sljedećim izričitim nalogima:

1. Odbijati uključivanje u vlastite pothvate (poslove) u subotu. Hebrejski pojam *hēpeš* se obično prevodi s ‘užitak’ (na hrvatskom ‘milina’ – napom. prev.), a na engleskom znači još i ‘zadovoljstvo’, ‘odmor’, ‘uživanje za osjetila ili um’, ukratko, nešto što pruža užitak i zadovoljstvo te čemu netko posvećuje vrijeme kako bi ga dobio. ⁴⁶ Leksikografi su nedavno predložili kako bi najbolji prijevod pojma *hēpeš* u našem tekstu bio ‘posao, pothvat’ ⁴⁷ a što je izučavanje riječi i potvrdilo. ⁴⁸ Čovjek se ne treba subotom predati vlastitu užitku u smislu težnje za svojim poslovima ili pothvatima (58, 13b i 14b).

2. Ne činiti svoje vlastite putove. Pojam za ‘putove’ jest *derek*, a to je riječ koja ima vrlo bogate konotacije i može značiti ‘razumijevanje’ ili ‘pohvat’. Nedvojbeno je da se naglasak nalazi na zamjenici ‘svoje’ koja je povezana s ‘putovima’. To su ‘putovi’ čovjekovih nastojanja, poduzetnosti i pothvata. Držanje subote uključuje razdoblje odmora od takvih putova ljudskih djelovanja, tako da pojedinac može razmišljati o Božjim putovima.

3. Uzdržavati se od ‘izgovaranja riječi’ u subotu. Ovaj savjet iz retka 13d se ne odnosi na održavanje potpune tišine subotom. ⁴⁹ Prijeporni izraz *dabbēr dābār*, koji se prevodi na različite načine, poput ‘isprazan govor’ (R.S.V., T.E.V. prijev. Biblije), ‘izgovaranje praznih riječi’ (N.I.V. prijev. Biblije), ili pak približnije originalnom tekstu kao ‘govoreći svoje vlastite riječi’ (N.A.S.B.

---

40 Ovdje ponovno nalazimo niječno *min*. Vidi bilješku 39.

41 Iako glagol *mš*’ obično znači “to find, meet, reach,” on isto tako nosi i značenje “to seek, to seek out, seek after” (*HALAT*, str. 586; G. Gerleman, “*mš*’ finden.” *THAT*, 1:924).

42 Ovdje se *vav* može uporabiti s alternativnom silom.

43 IQIsa^a ima oblik trećeg lica jednine muškog roda *whrkbykh* (*w^hhirkibkäh*), “and he will cause you to ride.” BHS tvrdi neispravno da je u IQIsa^a,b oblik *kibkā*.

44 IQIsa^a ima za *bom^atē* u MT način čitanja *bwmty*, što se može izgovoriti kao *bōmetē*. Prijevod “heights” je bolji od prijevoda “high places” stoga što ne postoji vidljiva povezanost s kulturnim visokim mjestima idolatrijskog štovanja (Mihej 1,5; Hošea 10,8; Amos 7,9, itd.).

45 Young, *op. cit.*, str. 426.

46 Webster’s New Twentieth-Century Dictionary of the English Language Unabridged, 2. izd. (Cleveland, 1976), 2:1378.

47 *HALAT*, str. 327; *CHAL*, str. 112; *HAD*, str. 89.

48 G. Gerleman, “*hps* Gefallen haben,” *THAT*, 1:625, i navedena literatura.

49 Ispravno D. N. Freedman u McKenzie, *loc. cit.*

prijev. Biblije)⁵⁰, ako se promatra u duhu neposrednog konteksta, vjerojatno se odnosi na svaku govornu komunikaciju u koju je uključena potraga za čovjekovim svjetovnim poslovima, pothvatima i poduzimanjima.

Ove su tri opomene i zabrane dovedene u ravnotežu s nekoliko pozitivnih uputa. Ako se subota isprazni od čovjekovih vlastitih poslova, vlastitih pothvata, vlastitih putova i svakog razgovora s time povezanog, onda to neće biti samo dan slobode i oslobođenja⁵¹ od svakodnevnih poslova, već i dan koji će 'omogućiti vrijeme'⁵² za produbljivanje odnosa između Boga i čovjeka. Subota tada postaje dan snažnog pozitivnog značenja: poštivanje subote nije teret već ona čovjeka oslobađa za susret s Bogom.⁵³

Jedna od najznačajnijih preporuka u odnosu na subotu u Bibliji jest ona što propisuje naziivanje subote užitkom. Imenica 'oneg se samo na ovom mjestu pojavljuje povezana sa subotom i znači 'užitak, uživanje',⁵⁴ a isto ovo značenje ima i u svom jedinom sljedećem pojavljivanju u Starom zavjetu (13, 22). Subota nije dan tuge i žalosti, već dan radosti i užitka. Osoba koja subotu naziva užitkom istodobno je i osoba koja u Gospodinu nalazi užitak (58,14). Isti glagolski oblik⁵⁵ za nalaženje užitka u Gospodinu pojavljuje se i u drugim odlomcima usporredno s podizanjem lica ka Gospodinu (Job 22, 26) i zazivanjem Boga (27,10), tj. s činovima obožavanja pobožne osobe koja u poniznosti stoji pred Bogom (Psalam 37,4. 11). Pojavljuje se isto tako i povezan s radosti koju nalazimo u zadovoljstvu koje nam pruža hrana (Izaija 55,2; 66,11).⁵⁶ Tako se zamisao o užitku u odnosu na subotu miješa i s obožavanjem Gospodina i pronalaženjem užitka po Njemu i u Njemu, te u onome što On omogućuje, u duhovnom i u tjelesnom smislu.

Onome tko drži subotu obećano je kako će (1) uživati u Jahvi, (2) jezditu po visinama zemljinim i (3) biti nahranjen Jakovljevim naslijeđem. Onaj koji drži subotu uživati će u Gospodinu stoga što se iskreno držanje subote ne može odvojiti od istinskog vjerskog odnosa s Gospodarom subote. Subota nije opterećujuća, običajna i legalistička ustanova.⁵⁷ Ona je znak Božje vlasti nad držateljem subote. Gospodar subote će učiniti da takav jezdi po zemaljskim visovima. Ova slika metaforičkim jezikom povezanim s bogojavljenjskim opisima⁵⁸ prikazuje kako držatelju subote Bog osigurava trijumf i pobjedu. Poštovatelju subote je obećano kako će biti nahranjen 'Jakovljevim naslijeđem', to jest, darovima zemljinih plodova (Ponovljeni zakon

50 Prijevodi "attending to your own affairs" (N.E.B.) ili "speaking with malice" (N.A.B.) su promašili smisao.

51 Među mnogima, vidi A. J. Heschel, *The Sabbath* (New York, 1951), str. 13-32; S. H. Dresner, *The Sabbath* (New York, 1970), str. 36-64; H. W. Wolff, "The Day of Rest in the Old Testament," *Lexington Theological Quarterly* 7 (1972):72; Muilenburg, *op. cit.*, str. 414.

52 Andreasen, "Recent Studies," str. 467.

53 McKenzie, *loc. cit.*

54 KB, str. 718; cf. CHAL, str. 277.

55 Hithpael je potvrđen u Starom zavjetu u Ponovljenom zakonu 28,56; Jobu 22,26; 27,10; Psalmu 37,4, 11; Izaiji 55,2; 57,4; 58,14; 66,11.

56 Stavlanje naglaska na bogoštovlje subotom kao isključivog značenja užitka u Izaiji 58,14 - Robinson, *op. cit.*, str. 307-309, promašuje ostale uporabne mogućnosti istih Hithpael oblika.

57 J. D. Smart, *History and Theology in Second Isaiah* (Philadelphia, 1965), str. 252, promašuje smisao pripisujući ovaj odlomak kasnijoj ortodoksoj zajednici.

58 Vidi Mihej 1,3; Amos 4,13; Ponovljeni zakon 32,13.

32,13) obećanim praocu Jakovu (Postanak 28,12-17). Subota je Božji 'sveti dan'. Davanjem časti Njegovu danu odani štovatelj priznaje Boga kao svog zavjetnog Gospodina koji ispunjava svoja zavjetna obećanja. Držatelj subote isto tako svake subote ulazi u 'sveti dan' svojega Gospodina (usporedite Postanak 2,3).

Na kraju se moramo okrenuti i posljednjem poglavlju Izaijine knjige zbog razmatranja subote na novom nebu i novoj zemlji. Upravo kao što smo zajedno našli mladak i subotu u prvom poglavlju knjige, tako mladak i subotu nalazimo i u posljednjem. Izaija 66 odnosi čitatelja u područje budućeg suda i spasenja iz apokaliptičke eshatologije.⁵⁹ Unutar okvira stvaranja novog neba i nove zemlje pojavljuju se sljedeće riječi:

'I bit će, od mladača do mladača,
i od subote do subote,⁶⁰
dolazit će svako tijelo da se pokloni preda mnom,
govori Gospodin' (redak 23).⁶¹

U okviru novog stvaranja nakon povijesti nastat će potpuna obnova prekida koji je nastao zbog grijeha. 'Sve tijelo' u smislu cjelokupnog čovječanstva, izbačenog ostatka iz svih vremena, klanjat će se subotu za subotom pred Gospodinom. Kao što je subota bila vrhunac prvog stvaranja i namijenjena svem čovječanstvu (Postanak 2,1-3), tako će subota ponovno biti vrhunac novog stvaranja i ponovno namijenjena cjelokupnom čovječanstvu na novom nebu i novoj zemlji. Subota će tako biti jedina ustanova koju je isplanirao Stvoritelj, a koja će povezivati prvo nebo i zemlju s novim nebom i zemljom. Kao takva, subota je moćan ubrzivač apokaliptičke eshatologije i njezine buduće nade.

Subota u proroka iz sedmog i šestog stoljeća. – *Jeremija*. Jeremijina knjiga sadrži ključnu proznu propovijed o poštovanju subote (17,19-27).⁶² Jeremija otkriva kako mora javno iznijeti

59 Točnije Muilenburg, *op. cit.*, str. 772.

60 Doslovni prijevod je "from the abundance of new moon ih its new moon and from the abundance of sabbath in its sabbath." Gesenius tumači kako ova cjelina znači "as often as the new moon comes in its new moon, i.e., its appointed time" (kao što navodi J. A. Alexander, *Commentary on the Prophecies of Isaiah* [ponov. izd., Grand Rapids, Mich., 1953], 2:480). Prema tomu ovi izrazi pokazuju značenje "whenever new moon and Sabbath appear in the new creation" (cf. C. von Orelli, *The Prophecies of Isaiah* [Edinburgh, 1895], str. 346; Young, *op. cit.*, str. 536).

61 Tvrdnju kako je Izaija 66,23 drugotan (vidi B. Duhm, *Das Buch Jesaia*, 5. izd. [Göttingen, 1968], str. 489, kojeg slijedi velik broj egzegeta) opovrgao je Meesters, *op. cit.*, str. 150, zbog veze između mladača i subote. Usporedi s E. A. Leslie, *Isaiah* (New York, 1963), str. 244, 245.

62 Izvornost se ove propovijedi preispituje sve od A. Kuenena (vidi komentare i studije: B. Duhm [1903], C. H. Cornill [1905], S. Mowinckel [1914], P. Volz [1920], A. C. Welch [1928], J. Steinmann [1952], J. W. Miller [1955], J. P. Hyatt [1958], W. Rudolph [1958], E. W. Nicholson [1970], and W. Thiel [1973]), no izvornost su podržali: W. E. Barnes, "Prophecy and the Sabbath: A Note on the Teaching of Jeremiah," *Journal of Theological Studies* 29 (1928):386-390; E. Kalt, "Sabbat," *Biblisches Reallexikon*, 2. izd. (Paderborn, 1939), 2:553; A. Condamin, *Le livre de Jérémie* (Paris, 1936), str. 150; J. Bright, "The Date of the Prose Sermons of Jeremiah," *JBL* 70 (1951):23, 24; H. Freedman, *Jeremiah* (London, 1949), str. 122; R. K. Harrison, *Jeremiah arm Lamentations: An Introduction and Commentary* (Downers Grove, Ill., 1973), str. 107, 108. Opsežna studija o proznim govorima u Jeremiji (osim pogl. 17:19-27) od H. Weippert, *Die Prosareden des Jeremiabu-*

propovijed koja pokazuje uvjetnu narav proročanstava o propasti. Uništenje se može izbjeći ako grešni Izrael dade dokaze o istinskom pokajanju. Ukazivanje na zapovijed o suboti dolazi zajedno s izrazom 'kao što sam zapovjedio vašim ocima' (redak 22; usporedite 7,1-8,30), i vidljiva je u izričaju 'dan subotni' (*yôm haššabbāt*, 27,21.22.24; usporedite Izlazak 20,8.10.11; Ponovljeni zakon 5,12.14.15) i u propisima 'držite subotu svetom' (Jeremija 17,22.24; usporedite Izlazak 20,8; Ponovljeni zakon 5,12) te riječima 'ne radite nikakav posao' (Jeremija 17,22.24; Izlazak 20,9.10; Ponovljeni zakon 5,14). Ako Izrael bude poslušan Božjem zakonu (Jeremija 7,8-10; usporedite 5,30.31; 6,13-15; 14,14) i odvrti se od svojeg otpadništva (6,20; 7,21.22.30.31; 19,5) i od obesvećenja subote uzdržavanjem od nošenja tereta (17,21.22.24.27) te od rada (redci 22 i 24), i bude subotu držao svetom (redci 22-24) te cijelim srcem bude poslušan Gospodinu (redci 24,27), tada će Gospodin moći održati Svoj zavjetni odnos s njima i spasiti ih od ognjenog uništenja (redak 27). Držanje subote je uvjet spasenja, ali nije jedini,⁶³ stoga što potpuna poslušnost, iako uključuje subotu, ide dalje od držanja zavjetnog znaka. Ona uključuje ispravno življenje na svim životnim područjima – moralnom, društvenom i vjerskom (22, 1-9).

Tužaljke. Knjiga Tužaljki, koja se često pripisuje Jeremiji, a vremenski smješta u šesto stoljeće, nakon pada Jeruzalema 586. godine prije Krista, sadrži jedno izravno upućivanje na subotu (2,6) i jedno koje je podložno raspravi (1,7).

U prijevodu King James drugi dio retka u Tužaljka 1,7 glasi: 'Neprijatelji ga gledahu i izrugivahu se njegovim subotama.' Izraz 'njegovim subotama' je prijevod hebrejske riječi *'al-mišbatehā* a budući da je ovaj prijevod ovisan o latinskoj Vulgati, stoga piše 'njegovim subotama'.⁶⁴ Mnogi su stari prijevodi imali problema s hebrejskim tekstom.⁶⁵ Ova je činjenica dovela do ispravaka⁶⁶ i popravljjanja. Postoje neki stručnjaci koji slijede Vulgatu i konsonantne grčke tekstove, smatrajući kako je hebrejski original glasio *šabb^etoteha*, 'njegove subote'.⁶⁷ No, većina stručnjaka vjeruje kako je originalna riječ *mišbat*, 'prestanak, propast'.⁶⁸ Ako je prethodno stajalište točno, tada ovaj tekst oplakuje ruganje i ismijavanje uspješnog neprijatelja nad svetkovanjem subote, tj. prestanak javnog bogoštovlja.

ches (Berlin, 1973), dovela je do zaključka kako "prozni govori *nisu* proistekli iz urednikove ruke." - Strana 234. Kurziv autoričin.

63 Robinson, *op. cit.*, str. 226, ovom tvrdnjom pramašuje smisao.

64 Bez početnog *m*, tj. *šabtotehā* (usporedi s *BHK*).

65 U nekoliko rukopisa (MSS^{ken} i 13MSS^c) stoji *mišbatēhā*, tj. množina (vidi H. Bauer i P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testaments* [Halle, 1922], dio 252r).

66 *BHK* predlaže *m^ešūbôtēhā*, "her apostasies," od *m^ešūbāh*.

67 Vidi H.-J. Kraus, *Klagelieder (Threni)*, 3. izd. (Neukirchen-Vluyn, 1968), str. 21,22, u zagradama sa znakom upitnika; Robinson, *op. cit.*, str. 229.

68 *BDB*, str. 982; *KB*, str. 572; *HALAT*, str. 607; *CHAL*, str. 218; *HAD*, str. 163. To je hapax legomenon izveden od *šbt* (Bauer i Leander, *op. cit.*, dio 490z, 558c; Stolz, *op. cit.*, col. 864).

Nema dvojbe oko spominjanja subote u Tužaljka 2,6:

‘On mu je razrušio sjenicu poput vrta,
Razorio njegovu svetkovinu,⁶⁹
Gospodin učini da se na Sionu zaborave
svetkovina i subota,
i prezreo je kralja i svećenika
u bijesu svoje srdžbe.’

Kontekst je razaranje Izraela i Siona gorućom srdžbom Božjom na Jahvin dan (redci 1,21.22). Jahve je učinio da se zaborave ‘svetkovina i subota’. Razoran je sveti grad i sveti hram u njemu. Stoga su proslave propisanih svetkovina i tjedne subote okončane. Ovaj je odlomak dio opisa ispunjenja uvjetnih prijetnji proroka Jeremije (Jeremija 17,19-27; 22,1-9). Pad Jude i uništenje Siona nije posljedica nedostatka političke mudrosti već grijeha naroda i narodnih vođa.

Ezekiel. Nekoliko poglavlja u knjizi proroka Ezekiel govori o suboti (20,12-24; 22,8-26; 23,38; 44,24; 45, 7; 46,1-4. 12).⁷⁰ Primjećujemo učestalo napominjanje ‘moje subote’⁷¹, to jest, Jahvine subote, što nije novo obilježje⁷², već pokazuje kako je subota Gospodinova svojina, dar Božji čovjeku. Zapovijed ‘svetkujte [svetite] moje subote’ (20,20; 44,24) podsjeća na činjenicu kako je sam Stvoritelj posvetio subotu pri stvaranju (Postanak 2,3)⁷³ te da je tako zapovjedbno u zapovijedi o suboti (Izlazak 20,8; Ponovljeni zakon 5,12). Ona cilja na određeno vladanje kao postupanje zbog Boga.⁷⁴ Zamisao o svečanom bogoštolju (Ezekiel 46,3), koje uključuje donošenje žrtava (redak 4) kao pred slike za budući hram (redci 1-12), uključena je u pojam subotnje svetosti (usporedite Levitski zakonik 23,1-3).

Prorok Ezekiel naglašuje narav subote kao ‘znaka’ (*’ōth*)⁷⁵ (Ezekiel 20,12.20) koji je usko povezan s onim u Izlasku 31,13.⁷⁶ Poistovjećivanje subote sa znakom ‘između mene i njih’ do-

69 Na hebrejskom *mō’ēd* može značiti “[appointed] place” (N.A.B. “dwelling” N.A.S.B. “appointed meeting place”) ili “[appointed] feasts” (vidi R.S.V., K.J.V., i td.). Vidi HALAT, str. 528, 529; CHAL, str. 186; G. Sauer, “*y’d* bestimmen,” *THAT*, 1:742.

70 Mnogi suvremeni tumači pripisuju sve (ili većinu) ovih odlomaka kasnijim rukama. Vidi i W. Eichrodt, “Der Sabbat bei Hesekiel: Ein Beitrag zur Nachgeschichte des Prophetentextes,” *Lex Tua Veritas: Festschrift für Hubert Junker*, izd. H. Gross and F. Mussner (Trier, 1961), str. 65-74. Za prodornu kritiku ovih hipoteza, vidi Andreasen, *OT Sabbath*, str. 40-48.

71 Eze. 20,12. 13. 20. 21. 24; 22,26; 23,38; 44,24.

72 Izl. 31,13; Levitski zak. 19,3. 30; 26,2; Iza. 56,4; 58,13, “moj sveti dan.”

73 Vidi poglavlje “The Sabbath in the Pentateuch,” str. 21-43.

74 A. Jepsen, “Beiträge zur Auslegung und Geschichte des Dekalogs,” *ZAW* 79 (1967):293; Mathys, *op. cit.*, str. 244.

75 Ključne studije su F. Stolz, “*’ōt* Zeichen,” *THAT*, 1:91-95; F. J. Helfmeyer, “*’ōth*,” *TDOT*, 1:167-188.

76 Vidljiva veza između Izlaska 31,13 i Ezekiel 20,12. 20, “a sign between me and you” i “that you may know,” i td., ne bi trebalo tumačiti kao izravnu doslovnost jednoga o drugome (s A. Bertholet i K. Galling, *Hesekiel* [Tübingen, 1906], str. 70; W. Zimmerli, *Ezekiel* 2. izd. [Neukirchen-Vluyn, 1977] str. 447; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 42 br. 1, protiv N. Negretti, *Il Settimo Giorno* [Rome, 1973], str. 256, i Robinsona, *op. cit.*, str. 238, koji tvrdi kako je Izlazak 31,17 ovisan o Ezekielu 20,12 ili nekom drugom ranom izvoru iz razdoblja nakon prognošta).

kazuje kako je ona znak saveza između Jahve, Boga saveza, i Njegova izabranog naroda Izraela (usporedi Postanak 17,11; Izlazak 31,13). Blisko povezana sa subotom kao jedinstvenim znakom saveza između Boga i Njegova naroda jest i izrečena svrha 'kako bi mogli znati da sam ja Jahve' (Ezekiel 20,12.20).⁷⁷ Subota nije samo zavjetni znak prepoznavanja Božjeg naroda,⁷⁸ već je ona i znak znanja⁷⁹ koje prenosi poruku kako je Jahve Izraelov Bog koji održava svoj savez i posvećuje svoj narod.

Strogo se osuđuje obesvećenja subote u prošlosti (redci 13,16,21,24) i u sadašnjosti (22,8; 23,38). Važno je zamijetiti kako se u 'povijesti grijeha' u Ezekielu 20 uz obesvećenje subote u dodatku osuđuje idolopoklonstvo te druga kršenja Božjeg zakona (redci 13,16,21,24,26).⁸⁰ Isto vrijedi i za Ezekiel 22 i 23 pa je stoga pogrešno zaključiti kako je 'izgnanstvo bilo posljedica obesvećenja subote' te da je to namjera Ezekiel 20.⁸¹ Ezekiel je istaknuo kako je obesvećenje subote glavni znak Izraelova odbijanja da prizna svoga Boga kao Gospodara, Spasitelja i zaštitnika. To je vanjski pokazatelj, pored ostalih, da je Izrael raskinuo savez.

U propisima za buduću službu u novom hramu nalazimo upute za donošenje žrtava 'za svetkovine i za mladake, za subote i za sve propisane blagdane' (45,17). Ovaj je redosljed potpuno isti kao u Hošei 2,11 (Hebrejima 2,13) pa ga je ponovno najbolje shvaćati tako da se odnosi na redosljed prema povećavanju učestalosti svetkovina. 'Svetkovine' su *godišnje* proslave glavnih godišnjih blagdana (beskvasnih kruhova, sedmica i sjenica); 'mladaci' su *mjesečne* proslave; 'subote' su *tjedne* proslave; 'svi propisani blagdani' stoje nasuprot prethodnima, uključujući i sve njih i sve ostale blagdane koji među ove nisu uključeni.⁸²

Subota u povijesnoj literaturi

U starozavjetnoj povijesnoj literaturi subota se spominje vrlo rijetko. Subota se pojavljuje samo u 2. Kraljevima i u ljetopišćevu djelu.

Subota u 1. i 2. Kraljevima. – Pripovijest o ženi Šunamki (2. Kraljevima 4,8-37) sadrži podatak o suboti od devetog stoljeća pr. Kr.⁸³ Kada joj je sin iznenada umro, Šunamka je odlučila otići kod proroka Elizeja po pomoć. Njezin joj je muž rekao: 'Zašto ćeš danas ići k njemu? Nije

---

77 Infinitivni oblik *ya* potpuno je isti u Ezekielu 20,12.20 i Izlasku 31,13 no nije uobičajen u drugim formulama za poznavanje. Usporedi s Zimmerli, *op. cit.*, str. 60.

78 W. Zimmerli, *Old Testament Theology in Outline* (Atlanta, 1978), str. 125, 126.

79 E. Jenni, *Die theologische Begründung des Sabbatgebotes im Alten Testament* (Zurich, 1956), str. 31.

80 Ispravno naglasio F. Maass, "hll pi. entweihen," *THAT*, 1:573.

81 Robinson, *op. cit.*, str. 239.

82 Dokaz kako "the sabbath could not have taken place at an interval shorter than that of new moon" (s osvrtnom na dio u Hošea 2,11 kao što drži Robinson, *op. cit.*, str. 62, i jednako primjenjivo na Ezekiel 45,17) nema potporu u Starom zavjetu. Jednom kada se redosljed povećavanja učestalosti svetkovina prepozna, tj. godišnje (svetkovine), mjesečne (mladaci) i tjedne (subota), kao u Hošei 2,11 i Ezekielu 45,17 ili mjesečne (mladaci), tjedne (subote), kao u Izaiji 1,13; 66,23; Amosu 8,5 i 2. Kraljevima 4,23, bilo uz ili bez apozicijske fraze 'all the appointed feasts' (Hošea 2,11; Eze. 45,17), onda se pojavljuje trajno i skladno razumijevanje svih tekstova u kojima su subota pojavljuje povezana s mladakom i ostalim svetkovinama. Vidi bilješku 94.

83 Vidi Robinson, *op. cit.*, str. 30. Andreasen, *OT Sabbath*, str. 48, predlaže prvi dio osmog stoljeća pr. Kr. ili možda još ranije.

ni mladak ni subota' (redak 23). Očit je zaključak da se proroka obično posjećivalo na 'mladak i subotu'. Nisu postojala ograničenja putovanja za posjećivanje Božjeg čovjeka u subotu.⁸⁴ Ovdje ne nalazimo nagovještaj da je dan nesreće, koji je bio običan radni dan, bio subota.⁸⁵ Tako nema napetosti oko zakona o suboti u Petoknjižju (Izlazak 20,8-11; Ponovljeni zakon 5,12-15; Izlazak 23,12; 34,21). Ispravno je smatrati kako je ovaj subotnji tekst dokaz za držanje subote kao dana odmora u vremenu prije izgnanstva.⁸⁶ Bio je to tjedni dan odmora.⁸⁷

Događaj *coup d'état* koji je organizirao veliki svećenik Jojada u 2. Kraljevima 11,4-12 (2. Ljetopisa 23,4-11) pokazuje 'da je subota na kraju devetog stoljeća redovito svetkovana'.⁸⁸ Promjena hramske straže bila je nedvojbeno tjedni događaj (1. Ljetopisa 9,24.25) koji se zbivao svake subote (redak 32).⁸⁹ Vladajući je kralj subotom posjećivao hram, pretpostavlja se u svrhu bogoštovlja, a hramsko je dvorište bilo puno naroda (2. Ljetopisa 23,1-15).

Subota se također spominje u svezi s kraljem Ahazom (735 [732]-715 pr. Kr.)⁹⁰ i uklanjanjem građevine⁹¹ koja je subotom bila u uporabi (2. Kraljevima 16,17.18).

Subota u Knjizi Ljetopisca. - Ljetopisac⁹² spominje subotu povezanu s različitim stvarima.⁹³ Kaže se kako su Kehatovci imali zaduženje pripreme kruha za svaku subotu (1. Ljetopisa 9,32) te da su žrtve paljenice trebale biti prinošene u hramu subotom, za mladaka, i za propisanih blagdana (23,31; 2. Ljetopisa 2,4; 8,13; 31,3)⁹⁴ od Salomonovog vremena nadalje. Vratari u

84 Protivno rabinskim ograničenjima na 1000 koraka (Sotah 5. 3; CD X. 20, 21). Šunam i Karmel su bili udaljeni 25 km (16 milja). Cf. A. Sanda, *Die Bücher der Könige* (Munster, 1912), 2:31.

85 Neki stručnjaci smatraju, na temelju 2. Kraljevima 4,22. 23 da su sluge i stoka bili zaposleni subotom i kako to nije bio dan odmora (A. Phillips, *Ancient Israel's Criminal Law: A New Approach to the Decalogue* [Oxford, 1970], str. 68; Robinson, *op. cit.*, str. 33). Suprugovo pitanje ne bi imalo smisla da je tada bila subota. Suprotnost se nalazi između "danas" (*hayyóm*) i mladaka ili subote. Cf. S. J. DeVries, *Yesterday, Today, and Tomorrow* (Grand Rapids, Mich., 1975), str. 235.

86 F. Bohn, *Der Sabbat im Alten Testament und im Altjüdischen religiösen Aberglauben* (Gütersloh, 1903), str. 11; K. Budde, "Antwort auf Johannes Meinholds 'Zur Sabbathfrage,'" *ZAW* 48 (1930):140; W. W. Cannon, "The Weekly Sabbath," *ZAW* 49 (1931):326; G. J. Botterweck, "Der Sabbat in Alten Testamente," *Theologische Quartalschrift* 134 (1954):137, 138; Lemaire, *op. cit.*, str. 163, 164; Stolz, "šbt aufhören, ruhen," col. 866.

87 Daleko bez dokaza je tvrdnja kako je subota u ovoj fazi bila dan punog mjeseca (Robinson, *op. cit.*, str. 33). Redosljed "mladak"—"subota" nije dokaz ovomu, stoga što se ovdje slijedi prirodan redosljed povećavanja učestalosti svetkovina (vidi bilješku 82).

88 J. Gray, *I & II Kings: A Commentary* (Philadelphia, 1963), str. 516.

89 Promjena vojnih zapovjednika na mjesečnoj osnovi (1. Ljet. 27,1), kao što je to ustanovljeno na početku kraljevanja, nije povezana sa subotom (vidi Robinson, *op. cit.*, str. 90), stoga što vratari u svetištu/hramu nisu bili isto što i prvospomenuti i mijenjali su se svaki tjedan subotom (pogl. 9,17-32). Samo su Leviti i svećenici smjeli ulaziti u hram (2. Ljet. 23,4. 6).

90 U vezi datiranja, vidi E. R. Thiele, *A Chronology of the Hebrew Kings* (Grand Rapids, Mich., 1977), str. 75.

91 Za raspravu o pojedinostima vezanim za nejasne riječi, vidi Meesters, *op. cit.*, str. 146; Andreason, *OT Sabbath*, str. 52 br. 2, 3; Robinson, *op. cit.*, str. 99-108.

92 Smatramo kako je on bio pisac 1. i 2. Ljetopisa, Ezre i Nehemije.

93 1. Ljet. 9,32; 23,31; 2. Ljet. 2,4; 8,13; 23,4. 8; 31,3; 36,21; Neh. 9,13. 14; 10,32-34; 13,15-22.

94 U 1. Ljetopisa 23,31 redosljed teče smanjivanjem učestalosti tj. tjedne (subote), mjesečne (mladaci) i vje-

hramu koji su se mijenjali svake subote bili su svećenici i Leviti (2. Ljetopisa 23,4.8).

Zaključno poglavlje 2. Ljetopisa sadrži osobit izvještaj o suboti: 'Da se ispuni riječ Gospodinova ustima Jeremijinim dok se zemlja ne nauživa svojih subota. Sve dane u koje je ležala pusta držala je subotu, da se ispuni sedamdeset godina' (36,21). Otišli bismo predaleko kada bismo raspravljali o različitim mišljenjima o 'sedamdeset godina' i srodnim temama,⁹⁵ no jasno je kako je pisac zamišljao izgnanstvo kao vrijeme otplate ili naknade za zanemarivanje držanja subota.⁹⁶ Ovdje postoji bliska povezanost tema zemlje i subote, odmora i subote, otkupljenja i subote, obnavljanja i subote te saveza i subote.

Subota u Nehemiji. – Pokajnička molitva u Nehemiji 9,6 -37 spominje 'svetu subotu' (redak 14) kao dar od Boga preko Mojsija. Takozvani Nehemijin kodeks (10,31-40) koji je obvezivao zajednicu zapečaćenu savezom, zabranjivao je svaku trgovinu subotom (redak 31). Vjerojatno je ovaj zakon nastao zbog običaja zabilježenih u Nehemiji 13,15-22,⁹⁷ no nedvojbeno je svoj korijen imao u zakonima Petoknjžja koji su zahtijevali držanje subote. Kada je Nehemija došao u Jeruzalem očito je zatekao nemaran odnos spram držanja subote.⁹⁸ Propis protiv kupovanja ili prodavanja subotom proširen je i na 'sveti dan' (*yôm qodeš*),⁹⁹ a to može značiti i ostale blagdane u smislu godišnjih svetkovina (Brojevi 23,28,29)¹⁰⁰ ili, što je vjerojatnije, bilo koje blagdane, uključujući i mjesečne mladake i sve ostale svetkovine.¹⁰¹ Ova je reforma postala nužnom zbog velikog nepoštivanja subote u Judi i Jeruzalemu. Subota se 'obesvećivala' (Nehemija 13,17.18)¹⁰² radom i trgovanjem (redci 15-22). Nehemija je upozorio povratnike kako je upravo zbog toga naš Bog na nas i na ovaj grad doveo svu ovu nesreću.¹⁰³ Ovdje reformator Nehemija govori o objavama proroka (Jeremija 17,19-27; Ezekiel 20,12-24) koji su se pozivali, između ostalog, i na kršenje subote kao uzroka buduće nesreće. On je spriječio strane trgovce da subotom nose svoju robu tako što je zatvorio jeruzalemska vrata od sunčevog zalaska u petak do sunčevog

---

rojatno godišnje (propisane) svetkovine (cf. 2. Ljet. 8,13). 2. Ljetopisa 2,4 dokazuje ovaj redosljed opadanja učestalosti žrtava u svom slijedu koji teče od svagdašnjih (jutro i večer), tjednih (subota), mjesečnih (mladaci) do godišnjih (propisanih svetkovina). Ljetopisac uvijek ima redosljed od učestalijeg k manje učestalom, dok drugi starozavjetni spisi radije rabe redosljed od manje učestalih prema učestalijima. Vidi bilješku 82.

95 Ogladna stajališta su A. Orr, "The Seventy Years of Babylon," *VT* 6 (1956):304-306; C. F. Whitley, "The Term Seventy Years Captivity," *VT* 4 (1954):60-72; isto, "The Seventy Years Desolation—A Rejoinder," *VT* 7 (1957):416-418; O. Plöger, "Siebzig Jahre," *Festschrift F. Baumgärtel zum 70. Geburtstag*, ur. L. Rost (Erlangen, 1959), str. 124-130; B. Z. Wacholder, "Sabbatical Year," *IDBSup.* (Nashville, 1976), str. 762, 763.

96 J. M. Myers, *II Chronicles* (Garden City, 1965), str. 222, 223; P. R. Ackroyd, *Exile and Restoration* (Philadelphia, 1968), str. 240-243.

97 J. M. Myers, *Ezra-Nehemiah* (Garden City, 1965), str. 178.

98 B. E. Shafer, "Sabbath," *IDBSup.* (Nashville, 1970), str. 761.

99 Izraz *yôm qodeš* se pojavljuje samo na ovom mjestu u cijelom Starom zavjetu. Iako se subota nekoliko puta naziva "svetom" (Izl. 16,23; 31,14. 15; Lev. 27,23; Iza. 58,13), ovdje se ovaj izraz ne odnosi na subotu.

100 C. F. Keil, *The Books of Ezra, Nehemiah, and Esther* (ponov. izd., Grand Rapids, Mich., 1952), str. 252.

101 Myers, *Ezra-Nehemiah*, str. 178.

102 Izraz "profaning the sabbath" nam je poznat iz Ezekielu 20,16. 21. 24; 22,8; 23,38. Ta je zamisao prisutna u Izlasku 31,14; Izaiji 56,2. 6.

103 Prijevod Myers, *Ezra-Nehemiah*, str. 210.

zalaska u subotu, te je radnike na tijesku za vino, poljodjelce, voćare i one koji su prevozili robu nagnao da svetkuju subotu.

Zaključak

Naše je istraživanje subote u proročkoj i povijesnoj literaturi Starog zavjeta pokazalo kako je subota bila poznata i slavljena, ili obesvećivana sve od vremena ujedinjenog kraljevstva, preko podijeljenog kraljevstva, do Nehemijinog vremena i razdoblja nakon izgnanstva. Subota je imala svoje uspone i padove. Među najznačajnijim stranama proročkih objava o suboti nalazi se neraskidiva povezanost sa savezom, znakom i vjernošću, zemljom i slobodom, užitkom i ljudskim ispunjenjem, i na kraju, što ne znači da je najmanje važno, sa eshatologijom i novim stvaranjem. Neizbježan je dojam da će subota ostati Božji dar čovjeku od prvotnog stvaranja pa sve do novog neba i nove zemlje (Izaija 66,22.23).

SUMMARY

The Sabbath in the Prophetic and Historical Literature of the Old testament

The purpose of this article is to investigate the teaching about Sabbath first in the prophetic writings. Aside from the appearance of this subject in the three major prophets, Isaiah, Jeremiah and Ezekiel it is present also in the minor prophets Amos and Hosea. In the historical literature of the Old Testament, references to the Sabbath are relatively sparse. The Sabbath appears only in 2 Kings and in the work of the chronicler.

Key words: *Sabbath; Prophetic-Literature; Historical-Literature; Old-Testament*

Izvornik: Gerhard F. Hasel and W.G.C. Murdoch. "The Sabbath in the Prophetic and Historical Literature of the Old testament." U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 44 – 56.

Prijevod: *Dobrila Sabo*

